TARİHİN PEŞİNDE
-ULUSLARARASI TARİH ve SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ-
Yıl: 2013, Sayı: 9
Sayfa: 207-233

THE PURSUIT OF HISTORY
-INTERNATIONAL PERIODICAL FOR HISTORY AND SOCIAL RESEARCH-
Year: 2013, Issue: 9
Page: 207-233

İŞGAL İSTANBUL'UNDA BOLŞEVİK FAALİYETLER: İTİLAF DEVLETLERİ'NİN BOLŞEVİZM ENDİŞESİ VE UYGULADIKLARI POLİTİKALAR*

Sedef BULUT**

Özet

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından, İtilaf Devletleri donanması 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiş ve şehir gayr-ı resmi olarak işgal edilmiştir. İstanbul halkı savaşın getirdiği yokluk, fakirlik, hastalık gibi birçok zorluğa göğüs germeye çalışırken 1917 Bolşevik İhtilali'nin ardından İstanbul'a kaçan on binlerce Rus göçmen mevcut şartların daha da ağırlaşmasına neden olmuştur. Bu göçmenlerin ve Vrangel Ordusunun (Beyaz Ordu) gelişiyle birlikte müttefiklerin karşılaştığı bir başka önemli sorun da Bolşevik propagandası olmuştur. Bu makalede işgal dönemi İstanbul'unda Bolşevik propaganda ve faaliyetleri karşısında İtilaf devletlerinin tutumları incelenmiştir. Bu çerçevede; İstanbul'daki sosyalist faaliyetler, TBMM ve Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşevizm karşındaki tavrı konuyla ilgili kaynaklar ve arşiv belgeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

İşgal, Bolşevizm, Propaganda, Sosyalist faaliyetler, Vrangel ordusu

BOLSHEVIK ACTIVITIES IN ISTANBUL UNDER OCCUPATION: BOLSHEVISM CONCERNS AND POLICIES OF ENTENTE POWERS

Abstract

After the Armistice of Mudros had concluded on 30 October,1918, the navy of Entente Powers arrived in Istanbul on 13 November, 1918 and occupied the city unofficially. While citiziens of İstanbul were trying to resist lots of diffuculties caused by the war such as privation, poverty and illness, ten thousands of Russian immigrants who had escaped to Istanbul after 1917 Bolshevik Revolutaion made the conditions in the city much harder. Along with this immigrants and Vrangel Army(White Army), another problem that the allies faced with was the Bolshevik propaganda. The

---

* Bu konu, 26-30 Temmuz 2010'da Van'da (CIEPO) Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Dönemi Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur. Genişletilmiş ve yeni belgeler eklenerek makale haline getirilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi. Ankara/Türkiye. sbulut@ankara.edu.tr

article investigated the attitudes of Entente Powers towards Bolshevik propaganda and activities. Within this scope, socialist activities in Istanbul and the attitudes of Turkish Grand National Assembly and Mustafa Kemal Pasha against Bolshevism were examined within the relevant literature and archive documents.

Key Words

Occupation, Bolshevism, Propaganda, Socialist activities, Vrangel Army

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı, etkileri günümüze kadar süren sonuçlarıyla insanlık tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.1914–1918 yılları arasında kıyasıya süren savaş Avrupa'yı bir harabeye çevirmekle kalmamış, aynı zamanda ekonomik açıdan da büyük bir çöküş yaratmıştır. 1917 yılında ABD'nin savaşa girişi güç dengelerini İtilaf devletleri lehine değiştirirken, Avrupa politikasından dünya politikasına geçişin de habercisi olmuştur. Aynı zamanda 1917'de Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilali sonrası iki uzlaşmaz ideoloji ile dünyanın iki düşman bloka ayrılması süreci de başlamıştır[1]. Güç dengelerinin değişmesi İttifak devletlerinin çözülmesine yol açmış, Bulgaristan, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti mütareke anlaşmaları imzalayarak savaştan çekilmişlerdir.

30 Ekim 1918'de İngiliz Amirali Calthrope ile Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Bey ve iki Türk murahhası arasında imzalanan Mondros Mütarekesi, içeriği ve maddeleri ile ateşkes olmaktan çok uzakta tam anlamıyla bir işgal ve paylaşım anlaşmasıdır. İngilizler tarafından verilen bütün teminatlara rağmen, mütareke sonrası ortaya çıkan tüm gelişmeler asıl niyetin farklı olduğunu vahim bir şekilde ortaya koymuş ve ülke toprakları baştan sona sistematik bir şekilde işgal edilmiştir[2]. 6 Kasım 1918'de Boğazların silahsızlandırılmasına başlanmış, 7 Kasım'da ise müttefik donanması Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmiştir. 13 Kasım 1918'de, 22' si İngiliz, 12'si Fransız, 17'si İtalyan ve 4' ü Yunan bandıralı 55 parçalık bir müttefik donanması İstanbul Limanına demirleyerek karaya asker çıkartmıştır. Böylece imparatorluğun başkenti 13 Kasım 1918'de fiilen işgal edilmiş, 16 Mart 1920 de ise resmi işgal gerçekleştirilmiştir[3].

Mondros Mütarekesi sonrasında, Anadolu genelinde olduğu gibi, İstanbul'da da yaşam şartları son derece ağırlaşmış, başta susuzluk ve kömür yokluğu olmak üzere işsizlik ve pahalılık halkı perişan etmiştir. Halkın büyük bir çoğunluğu fakirlikle boğuşurken, en küçük belediye hizmetleri bile verilememiş, son derece sağlıksız koşullar altında olan başkentte tifüs, çiçek ve tifo gibi bulaşıcı hastalıklar hızla yayılmıştır. Bütün bu perişanlığa karşı küçük bir azınlık ise savaş zamanında hatırı sayılır bir derecede servet elde etmiştir[4]. Bu ağır şartlarla birlikte müta-

---

1 Oral Sander, Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e, Ankara,1992, s. 286–290.

2 Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri I. Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Ankara,1963, s.170–178.

3 Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, İstanbul, 2007, s. 74.

4 Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, İstanbul, 2007, s. 5–7.

rekenin hemen ardından İstanbul'a gelen İtilaf devletleri de Türk halkına karşı oldukça sert bir tavır sergilemiştir[5]. Mustafa Kemal Paşa'nın da anılarında tasvir ettiği gibi; *"…Herkes ancak pek zaruri ihtiyaçları için evinden çıkabiliyor, sokaklarda hatır ve hayale gelmeyen hakaretlere uğramamak için caddelerin duvar diplerinden büzülerek, eğilerek ve korkarak yürüyebiliyorlardı. Bütün bu ihtiyatlara rağmen yine bin türlü feci tecavüz sahneleri eksik değildi. Koskoca İstanbul ve koskoca İstanbul'un yüz binlerce halkı sesleri kısılmış bir halde idi. İstanbul ufuklarında yükselen şeyler, yalnız düşman bayrak ve süngüleri idi..."*[6].

16 Mart 1920'deki resmi işgal sonrasında ise durum çok daha ciddi bir hal almıştır. İşgal güçleri, İstanbul'da demiryolu ulaşımının yanı sıra haberleşmeyi de kontrol altına almış, her türlü telgraf haberleşmesini yasaklamış hatta bazı bölgelerde telgraf telleri dahi kesilmiştir. Demiryoluyla nakliyat durmuş, karma komisyon basına sansür getirmiştir. Başta Rumlar olmak üzere azınlıkların taşkınlıklarına göz yumulmuş, Müttefik devletleri subay ve erleri de baskı ve taşkınlıklardan geri durmamıştır. Birçok vezir, paşa ve üst düzey yöneticinin oturduğu evler boşaltılmış, hatta evlere eşyalarıyla birlikte el konulmuştur[7]. İstanbul'da mülklere el koyma ve sağlık hizmetleri gibi konularda yetki sahibi olan Müttefik yönetimi aynı zamanda Türk askerine karşı da adeta psikolojik bir savaş açmıştır. Açılan bu psikolojik icraatlardan ilki Türk subay ve erlerinin Müttefik askerlerini selamlamak ile yükümlü kılınması olmuştur[8].

Sosyal ve siyasi durum giderek kötüleşirken, yurt çapında protesto mitingleri düzenlenmeye ve direniş teşkilatları birer birer ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle azınlıkların kiliselerde toplanarak yaptıkları ayinler ve sokaklarda yapılan taşkın gösteriler, Müslüman halkın büyük tepkisine yol açmıştır. Diğer yandan Rus Devriminin ardından kaçan on binlerce aç, hasta ve her şeyini kaybetmiş insanın İstanbul'da toplanması başlı başına büyük bir problem oluşturmuştur. Bu bağlamda yukarıda da kısmen ifade edildiği gibi zaten olumsuz olan şartların ağırlaşmasında Rus göçmenlerin önemli etkisi olmuş, işgal altındaki şehirde sefaletin dozu her geçen gün daha da artmıştır[9] .

Osmanlı Devleti'nin payitahtı ve gözbebeği olan İstanbul şehri ayrıca, üzerinde siyasi mücadele ve rekabetin yapıldığı ve çeşitli milletlere mensup ajanların kol gezdiği bir yer haline gelmiştir. Bir tarafta yeni bir

---

5 Mehmet Törenek, Türk Romanında İşgal İstanbul'u, İstanbul, 2002, s.11.
6 E.Semih, age.,Yalçın-Salim Koca, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçiş, Ankara, 2005, s.93.
7 Törenek, age., s.13.
8 Bilge Nur Criss, İşgal Altında İstanbul, (1918–1923), İstanbul, 2007, s. 95–96.
9 Törenek, age., s.16-17.

rejimi ve yaşam biçimini dünyaya yaymak isteyen Bolşevikler, karşılarında onları engellemeye çalışan batının sömürgeci devletleri, diğer tarafta da işgallere karşı direnen ve özgürlük mücadelesi vererek var olmaya çalışan bir millet. Bu araştırma ve incelemede tüm bu koşullar altında yaşanan ideolojik çatışma ve özellikle Beyaz Rusların İstanbul'a gelişiyle birlikte İtilaf devletlerinde doruk noktasına ulaşan Bolşevizm endişeleri ele alınmıştır. Bu istikamette yapılan faaliyet ve propagandalar, arşiv belgeleri esas alınarak değerlendirilmeye tâbi tutulmuş, hatırat örneklerine yer verilmiş, telif ve tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

Mütareke döneminde yapılan Bolşevizm propagandasının Milli Mücadele açısından önemi göz önünde bulundurularak konuya perspektif kazandırılmış, çalışmanın adı; *"İşgal İstanbul'unda Bolşevik Faaliyetler: İtilaf Devletleri'nin Bolşevizm Endişesi ve Uyguladıkları Politikalar"* olarak tespit edilmiştir.

I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ SOSYALİST FAALİYETLER VE BOLŞEVİZM

Osmanlı Devleti'nde başlayan modernleşme sürecinden itibaren ülkenin aydınları Batı'daki gelişmelere uzak kalmamışlardır. Devleti yıkılmaktan kurtarmak amacıyla, Batı'dan esinlenerek, bir takım düşünceler üretmişler; milliyetçilik, demokrasi, laiklik, insan hakları gibi kavramları tartışmışlardır. Sosyalist düşünceye de yabancı kalmayan Osmanlı aydını, daha Bolşevik İhtilali[10] öncesinde Avrupa'da meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmiştir[11].

Osmanlı Devleti'nin 19. yy boyunca Rusya ile sürdürdüğü ilişkiler çoğunlukla düşmanca duygular içerisinde değerlendirilmekle beraber, 1917 Ekim Devrimi sonrasında ortaya çıkan gelişmeler Osmanlı aydınında büyük bir merak yaratmıştır. 19. yy sonu ve 20. yy başlarında Osmanlı Devleti'nde sosyalizmi benimseyenlerin çoğunluğunu azınlık mensupları oluşturmakta idi. Ermeni, Bulgar, Makedonyalı, Rum ve Yahudilerin başı çektiği Osmanlı sosyalistleri hem coğrafi hem etnik açıdan oldukça parçalanmış bir görüntü sergiliyorlardı. Türklerin ço-

---

10 Bolşevik-Menşevik: Bolşevikler, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisinde, Lenin'in önderlik ettiği gruptur. 1903'te yapılan ikinci parti kongresinde yalnızca profesyonel devrimcilerin parti üyesi olmasını isteyen Lenin ve taraftarları merkez komitesi ve parti yayın organında çoğunluğu ele geçirmeleri üzerine Bolşevik (çoğunlukta olanlar) adını aldılar. Batı Avrupa tarzı sosyal demokrat bir kitle partisini savunanlar ise Menşevik (azınlıkta kalanlar) olarak adlandırılmışlardır. Funda Keskin, Bolşevik-Menşevik kutusu, Baskın Oran (editör), Türk Dış Politikası, İstanbul, 2009, s.156.

11 Uygur Kocabaşoğlu - Metin Berge, Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar, İstanbul, 2006, s. 15-18.

ğunluğu oluşturduğu gruplar ise daha çok 1908 sonrasında, II. Meşrutiyet ile ortaya çıkmıştır[12].

Esasında, Osmanlı toplumunda, sosyalizm fikrinin var olabilmesi için gerekli olan sınıflı toplum ve sınıf mücadelesi kavramlarından ve dinamik bir sendika hareketini yürütebilecek bilinçli bir işçi sınıfından bahsetmek pek mümkün değildi. Her ne kadar, 1908 Temmuz'unda anayasanın yeniden yürürlüğe konulmasını talep eden boykot ve grevler sendikacı nitelikte olsa da bu süreçte Osmanlı'da sosyalist bir kuramcı çıkmamıştır[13]. II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan grupların bir kısmında ise üye sayısı oldukça azdır. Mevcut yayınları da daha çok Alman, Fransız, Rus ve Anglo-Sakson klasiklerinden alıntılar içermiş ancak, Osmanlı toplumunun sorunları konusunda yeterli görüş bildirilmemiştir. Osmanlı'da sosyalist faaliyetler en yoğun ve etkili şekilde Selanik şehrinde görülmüştür[14]. Milliyet ve sosyalizm fikirlerinin imparatorluğa Avrupa'dan sızdığı ve azınlıkların Avrupa ile yakın ilişkileri göz önünde bulundurulacak olunursa bu durum oldukça doğaldır[15].

Osmanlı Devleti'ndeki yabancı şirketlerin artması ve sosyalizmin kendini göstermeye başlaması, sendikalaşma yolunu da açmıştır. Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişiyle birlikte kömür, maden ocakları, havagazı işletmesi, buz fabrikası, iplik fabrikası, kiremit fabrikası vb fabrikalar açılmış işçi sayısı hatırı sayılır derecede artmıştır[16]. İşçi hareketlerine karşı İttihat ve Terakki Hükümeti otoriter ve müdahaleci bir tavır sergilemiştir. Bu dönemde sendikalar yerine esnafları da içeren birlik ve dernekler oluşturularak işçiler denetim ve gözetim altına alınmış ve işçi hareketleri İttihat ve Terakki iktidarının vesayeti altına alınmak istenmiştir[17]. Meşrutiyet İstanbul'unda sol fikirler daha çok küçük bir grup aydın etrafında gelişmiştir. Bu aydınlar içerisinde Baha Tevfik ve Hüseyin Hilmi'nin isimleri ön plana çıkmıştır. Hüseyin Hilmi "İştirak" isimli bir haftalık dergi yayınlamış, bu dergi Eylül 1910'da Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kuruluşunu kamuoyuna duyurmuştur[18]. İştirak dergisi işçi ve köylülerin refahını savunarak, emniyet ve huzur talebinde

---

12 Paul Dumont, George Haupt, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler, İstanbul, 1977, s.13.

13 Feroz Ahmad,*" Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler",* Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923), (Der. Mete Tunçay, Erik Jan Zürcher), İstanbul, 2000, s.16-24.

14 Dumont-Haupt, age., s. 36-37.

15 Feroz Ahmad, agm, s.16-24.

16 Kemal Süker,100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri, İstanbul,1968, s.8.

17 Şehmus Güzel, "*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İşçi hareketleri ve Grevler*", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.3,İstanbul,1985, s. 827.

18 Mete Tunçay, "*Hüseyin Hilmi Çevresi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi", İstanbul,1985, s.1450.

bulunurken uzak ülkelerde yaşanan ihtilal ve grev haberlerini de okurlarına bildirmiştir[19].

Sosyalist faaliyetler her ne kadar I. Dünya Savaşı ile duraklama gösterse de, savaşın ardından bu faaliyetler tekrar canlanmaya başlamıştır. Ancak dönemin İstanbul Hükümeti, İtilaf devletlerinin de etkisiyle kararnameler çıkarmış ve cemiyetlerin çalışma alanını oldukça daraltmıştır[20]. İstanbul'da siyasi hayat tekrar hareketlenmeye başlayınca öncelikle, Osmanlı Sosyalist Fırkası, 1919 Şubat'ında Türkiye Sosyalist Fırkası[21] (TSF) adıyla Hüseyin Hilmi tarafından yeniden kurulmuştur[22]. 1919 Eylül ayında kurulan Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası da kendi işçi örgütü olan Türkiye İşçi Derneğini örgütlemiştir. Bu parti bir yandan da TSF ile rekabet etmiştir. Bu parti ve derneğe bağlı örgütlerin yanı sıra İstanbul'da çoğunluğunu Rumların oluşturduğu örgütler de mevcut olmuştur[23].

Hüseyin Hilmi önderliğinde ki TSF, grev yapan işyerlerinin bağlı olduğu Dâhiliye ve Bahriye nezaretlerine karşı işçilerin sözcülüğünü üstlenmiştir. 1919–1922 yılları arasında Şirket-i Hayriye işçilerinden Reji işçilerine, tersane fabrikalarından Haliç vapurları müstahdemine, fırın işçilerinden, hisar iskelesi hamallarına ve telefon, tünel müstahdemine kadar çok sayıda işçi tatil-i eşgal diğer bir deyişle grev yapmıştır. 1920 senesinde rakip sosyalist partilere rağmen İstanbul'daki işçi hareketinin lideri Hüseyin Hilmi olmuştur[24]. İstanbul'da tertip edilen grevler arasında tramvay işçilerinin grevi en dikkat çekici olanıdır. Ard arda patlak veren grevlere rağmen işçilerin sorunları bir türlü çözüme ulaşmamıştır. Bu durumun genel bir greve dönüşebilme ihtimaliyse İstanbul'daki

---

19 A.Cerrahoğlu, Türkiye'de Sosyalizm, İstanbul,1968, s.107.

20 Aclan Sayılgan, (Haz. Erol Cihangir) Türkiye'de Sol Hareketler, İstanbul 2009, s.39,48.

21 Türkiye Sosyalist Fırkası programı, Osmanlı Sosyalist Fırkasının programından izler taşımakla birlikte daha ayrıntılıdır. 1919 sonlarında yapılan genel seçimlere iki adayla katılmış ancak başarısız olmuştur. TSF ve Hüseyin Hilmi, 1920-1922 arasında yapılan grevlerle şöhret kazanmıştır. Özellikle Tersane ve Tramvay grevlerinin kazandığı başarılardan sonra yüzlerce kişi TSF'ye girmiştir. Şirket-i Hayriye, Tramvay kumpanyası gibi şirketlerin yüksek dereceli memurları hatırı sayılır derecede bağışlar yaparak bu partiye girmişlerdir. Ancak Hüseyin Hilmi'nin diktatörce davranışları önce aydınların partiden kopmasına yol açarken, gelişen olaylarla birlikte partinin popülerliği giderek azalmıştır. 1922 yılına gelindiğinde ismen mevcudiyetini sürdürse de Hüseyin Hilmi'nin esrarengiz ölümüyle tamamen tarihe karışmıştır; Tunçay, *"Hüseyin Hilmi…"*, agm., s.1452.

22 Mete Tunçay, "*Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist Düşünce*", Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, C.1,İstanbul, 2001, s.300.

23 Dersaadet Tetebbuat-ı İçtimaiyye Cemiyeti ve İstanbul Sendikalar Birliği'nin devamı olan bu örgütler şunlardır; Beynelmilel Deniz İşçileri İttihadı, Beynelmilel Marangoz İşçileri İttihadı, Beynelmilel Bina İşçileri İttihadı. Bu örgütlerin üyeleri arasında Ermeni işçilerde bulunuyordu. Bu örgütlerin yanı sıra İstanbul'da Mürettibin-i Osmanî Cemiyeti, Kasımpaşa Seyr-i Sefain Amelesi Cemiyeti ile Türk, Rum, Yahudi, Ermeni işçileri bir arada örgütlenmiştir. Çoğunluğu kadın işçi Tütün Rejisi İşçileri Cemiyeti vb. cemiyetlerde mevcuttur; Güzel,agm., s.826.

24 Tunçay, agm., s.302.

yüksek komiserleri oldukça endişelendirmiş ve çeşitli tedbirler almaya sevk etmiştir. Netice olarak tramvay şirketinin bazı işçileri işten çıkarması ile grev kırılmıştır[25].

TSF'ye bağlı işçilerin kitleler halinde işten çıkarılması üzerine tramvay şirketinde "Amele Siyanet Cemiyeti" (İşçileri Koruma Derneği) kurulmuştur. TSF'nin kendi içinde bölünmesiyle birlikte ise çoğunluğu tramvay işçilerinden oluşan Bağımsız Sosyalist Fırkası ortaya atılmıştır. Çeşitli isimler altında örgütlenen işçiler yalnızca grev yapmakla kalmamış aynı zamanda 1 Mayıs[26] kutlamalarına da katılmışlardır. TSF, gerek Hüseyin Hilmi'nin diktatörce tutumu, gerekse de başarısızlıkla sonuçlanan grevler ve işten atılmalar yüzünden gücünü yitirmiş, sol partiler arasındaki çekişmeler ise fırkanın zayıflamasına yol açmıştır[27]. Müttefiklerin İstanbul'u tamamen kontrol altına almaları da sosyalist faaliyetlere önemli ölçüde darbe vurmuştur. TSF'nin üst kademe yöneticilerinin seçimlerde uğradıkları başarısızlıklar ve birleşik cephenin bir türlü oluşturulamaması gibi etkenler yüzünden sosyalist faaliyetler bu süreçte Anadolu'ya kaymıştır. Özellikle Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte Türk aydınlarının bir kısmı kendi mücadeleleri ile Bolşevik İhtilali arasında bir çeşit akrabalık bulmaya başlamıştır. Türk Milliyetçiliğine inananlar arasında da Sovyet tecrübesinden Türkiye'ye uygulanabilecek dersler olduğu görüşünü savunanlar olmuştur[28]. Esasında, Bolşeviklerle ilk bağlantıyı I. Dünya Savaşı sonrasında ülkeyi terk eden İttihat ve Terakki Partisi liderleri kurmuştur[29]. Milli Mücadele döneminde ise İstanbul'da kurulan cemiyetlerden Karakol Cemiyeti Bolşeviklerle[30] irtibat kurma açısından önemli hizmetlerde bulunmuştur[31].

---

25 Criss, age., s.,139.

26 1921yılının 1 Mayıs'ında, İstanbul'daki bütün işçiler neredeyse Şirket-i Hayriye, Seyr-ü Sefain, Haliç İdaresi ve Tramvay Kampanyası'nda çalışanların hepsi tatil yapmış ve amele bayramını kutlamıştır.; Mete Tunçay, Türkiye'de Sol akımlar (1908-1925), İstanbul,1991, s.40. ; Bu tarihte İstanbul'da işgale rağmen Türkiye İşçi Derneği, Beynelmilel İşçiler İttihadı, Türkiye İşçi Sosyalist Partisi gibi teşkilâtlar ilk defa olarak Enternasyonal Marşını söyleyerek geçmişlerdir; Cerrahoğlu, age., s.231.

27 Güzel, agm., s.825.

28 George S. Harris, Türkiye'de Komünizmin Kaynakları, İstanbul,1979, s.65,94.

29 1919 yılı sonlarında Talat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir mektupta Berlin'de bulunan Bolşeviklerden bazılarını kurtardığını ve bunların Anadolu'ya yardım edecekleri sözünü verdiklerini yazmıştı. Bu meseleyi Bolşevik Hükümeti nezdinde değerlendirmek amacı ile Enver Paşa ve Cemal Paşa ile beraber Azmi Bey'i Rusya'ya gönderdiğinden bahseden Talat Paşa, Rus-Türk yakınlaşmasında öncülük yapmıştı. Saime Yüceer, Milli Mücadele Yıllarında Ankara - Moskova İlişkileri, İstanbul,1997, s. 56.

30 Kâzım Karabekir de cemiyetin kurucularından Kara Vasıf Bey'in bu yöndeki bazı teşebbüsleri ile ilgili bilgi sahibi olduklarını söylemektedir; Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul,1995, s.1228.

31 Kara Kemal ve Kara Vasıf Beyler tarafından kurulan bu cemiyet, Teşkilat-ı Mahsusa'da olduğu gibi Talat ve Enver Paşa'ya yakın kadrolarla çalışmıştır. Karakol Cemiyeti tüzük ve programını Mart 1919 itibariyle dağıtıma geçirmiştir. Tüzüğün 3. maddesinin "*bütün sosyalist ve işçi gruplarının milletlerarası desteğinden*" söz ediyor olması oldukça dikkat çekicidir. Karakol Cemiyeti mensupları, Bolşevizmi yakından incelemiş ve Ruslar'dan yararlanma çareleri arayarak gizli bir takım teşebbüslerde bulunmuşlardır. Cemiyetin

Sovyet Hükümeti de özellikle İstanbul'daki gelişmeleri büyük bir dikkatle takip etmiş, temsilcileri aracılığıyla Enver Paşa ile birçok görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerin ardından büyük bir olasılıkla Lenin, Karakol Cemiyeti ile görüşmek üzere İstanbul'a bir temsilci göndermiştir. Karakol Cemiyeti'nin Enver Paşa'nın ortaya koyduğu bazı esaslar[32] çerçevesinde faaliyete başladığı sanılmaktadır[33]. Enver Paşa, Moskova'ya vardıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazarak İslâm İhtilal Cemiyetleri İttihadı projesini açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa ana hatlarıyla bu fikirleri onaylamakla beraber özellikle, çalışmaların Pan- İslâmizm yönünün Rusların şüphe ve endişesine neden olacağını vurgulayarak daha çok İngiltere'ye yönelmiş bir anti-emperyalist hareket olarak ortaya konulmasını tavsiye etmiştir[34].

İstanbul'un resmen işgalinin ardından ise Milli Mücadele'nin önder kadrosu arasında Bolşeviklerle resmi temasa geçilmesi fikri güç kazanmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa arasındaki yazışmalarda bu konu gündeme getirilmiş[35] ve önemle vurgulanmıştır[36]. Mustafa Kemal Paşa'nın yazdığı 26 Nisan 1920 tarihli mektup Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerin başlangıcında önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu mektupta TBMM, Sovyetler ile diplomatik ilişkileri tesis etmeyi amaçlamış ve emperyalist hükümetler aleyhine birlikte hareket etmeyi kabul etmiştir[37]. Aynı zamanda işgal altında bulunan ülke topraklarının kurtarılabilmesi ve emperyalist güçlerle mücadele edebilmek için Sovyet Rusya'dan bir miktar nakdi altın, cephane, bir miktar sıhhi malzeme ile yalnızca doğuda hareket edecek güçler için bir miktar da erzak talep edilmiştir[38].

Ankara Hükümeti tarafından 11 Mayıs 1920'de, başkanlığını Bekir Sami Bey'in yaptığı bir temsilci heyetinin[39] Moskova'ya gönderilmesi

---

kurucularından Baha Said Bey ise 11 Ocak 1920'de Bakü de Bolşeviklerle Milli Mücadeleye erzak, cephane vb. yardımlar sağlamak amacıyla temaslarda bulunmuştur; Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara, 1988, s. 35.

32 Enver Paşa bu hususla ilgili görüşlerini Cemal Paşa'ya yazdığı tarihsiz bir mektupta ana hatlarıyla şöyle açıklamaktadır; İslâm milletlerinin kurtuluşu, Avrupa emperyalist kapitalizmine karşı sosyalistlerle yakınlık, kurtarılan memleketlerin idaresinde esas ve bünyeye uydurmak şartı ile sosyalizm prensiplerini kabul etmek; Yüceer,age.,s. 56.

33 Saime Yüceer, Milli Mücadele Yıllarında..., s. 58-59.

34 Mete Tunçay, Türkiye'de Sol akımlar (1908-1925), İstanbul,1991, s.76.

35 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. TTK Basımevi, Ankara,1991, s.262 (12.03.1920 tarihli telgraf).

36 Atatürk'ün Tamim,Telgraf, s. 305, (11.4.1920 tarihli telgraf).

37 Aleksandr Kolesnikov (çev.İlyas Kamalov), Atatürk Dönemi Türk- Rus İlişkileri, Ankara, 2010, s.27.

38 Atatürk'ün Tamim,Telgraf,.., s. 318, (26.04.1920).

39 Temsilci heyeti şu isimlerden oluşmaktadır; başkanı yeni Türk Devletinin Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey, Dr. Miralay İbrahim Tali, Lazistan Mebusu Osman, Erkan-ı Harbiye Kay-

vesilesiyle de ilk defa Sovyet Hükümeti ile resmi bir temas kurulmuştur[40]. Bütün bu gelişmeler sol kadroların ve örgütlenmelerin bu dönemde ortaya çıkmasına neden olmuştur. TBMM'nin açıldığı 1920 yılında Anadolu'daki sol muhalefet örgütlenmesi büyük ölçüde iç içe geçmiş bir yapı sergilerken Ankara'da göze çarpan ilk politik yapı "Yeşil Ordu"[41] cemiyeti olmuştur. Halk Zümresi, (Hafi) Komünist Partisi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası gibi örgütlenmeler de aynı ölçüde önemlidir. Yeşil Ordu Cemiyetinin ileri gelenlerinin ağırlıkta olduğu ve Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesi ile kurulan (resmi) Türkiye Komünist Fırkası[42] ise diğerlerinden daha farklı bir yapıya sahiptir[43]. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği şifreli bir telgrafta, sosyalizm ve komünizm prensiplerinin hangilerinin ne dereceye kadar tatbik edilebileceği ve kabul göreceği meselesinin TKF'nin propagandasına mukabil zamanla anlaşılabileceğini ifade etmektedir. Ona göre; "*ordunun her zamankinden daha çok büyük bir inzibat ile kumandanlarının eli altında bulunmasına son derece önem verilmelidir ve komünizm cereyanı ordunun en büyük kumandanlarında kalmalıdır*"[44]. Ali Fuat Paşa da anılarında[45]; Mustafa Kemal Paşa'nın gelecekte Türk-Rus dostluğunun kurulabilmesi açısından resmi TKF'nin Ankara'da kurulmasının faydalı olduğunu, Rusya'ya giden

---

makamı Seyfi Bey; Mehmet Gönlübol - Cem Sar, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990),1919-1939 Dönemi, Ankara,1993, s.19.

40 Heyetin amacı öncelikle Sovyetlerle dostluk anlaşması yapmak imkânını araştırmak ve ihtiyaç duyulan para ve malzeme yardımını temin etmekti. Kafkasya bölgesindeki devletler ile henüz dostluk ilişkisi kurulamadığı için Ankara'dan yola çıkan heyet oldukça dolambaçlı ve zahmetli bir yol takip ederek 69 günde Moskova'ya varabilmiş, buradaki görüşmelerde pek kolay geçmemiştir. 24 Ağustosta, Sovyetler ile bir anlaşma tasarısı üzerinde mutabakata varıldı ise de Kafkasya'daki çatışmalar yüzünden hemen imzalanamamıştır; Gönlübol-Sar, a.g.e, s.19-21.

41 Yeşil Ordu Cemiyeti: 1920'nin Mayıs ayında kurulmuştur. Bolşevikliğin İslâmiyet'in uygulanmasından başka bir şey olmadığı tezi ile hareket etmiş ve Sovyetlerle yapılması zorunlu hâle gelen işbirliği için uygun bir zemin hazırlamak maksadıyla kurulmuştur. Destekçilerinden 85 kişi meclis içinde "Halk Zümre"sini oluşturmuşlardı. Çerkez Ethem'in katılması ile güçlenen cemiyet komünist eğilimleri yüzünden tepki toplamıştır. Mustafa Kemal'in hükümet başkanı sıfatıyla Nazım Bey yerine Refet Bey'i başkanlığa getirmesi üzerine cemiyet dağılma kararı almış ancak bunu kabul etmeyen üyeler Mustafa Kemal Paşa tarafından kurdurulan "Halk İştirakiyun Partisi" ne katılmışlardı; Oran, age., s.164.

42 18 Ekim 1920'de kurulan bu partinin kurucuları arasında, Hakkı Behiç, Yunus Nadi, Tevfik Rüştü, Kılıç Ali, Celal Bey (Bayar), Adnan (Adıvar), Ali Fuat Paşa gibi isimler yer almaktadır. TKP, Yeşil Ordu'nun içindeki sol-ittihatçı milletvekilleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinin ittifakına dayanan bir oluşumdur. Bu partiyi kurma amacı sol mücadeleyi ve komünizmi devlet denetimine almak ve bunun dışındaki tüm siyasi örgütlenmeleri yasaklamak, bu parti sayesinde Sovyetlerle olan ilişkileri dengelemek ve diplomaside kullanmak olarak özetlenebilir; Hamit Erdem, 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, İstanbul, 2010, s. 248-263.

43 Erdem, age., s.25.

44 Atatürk'ün Tamim,Telgraf…, s. 377 (31.10.1920); Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 2000, s.554.

45 Ali Fuat Paşa'ya göre; çeşitli zorluklar ve yoksunluklar altında Ankara'da toplanan insanları milli dava etrafında toplayabilmek oldukça zor bir iştir. Bu yüzden, TKF'nin kuruluşunu milli gayenin temini bakımından alınmış tedbirlerden birisi olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir; Ali Fuat Cebesoy, age, s. 558-559.

murahhas heyetin bu konuda ısrarcı olduğunu bizzat kendisine anlattığını söylemektedir[46]. Esasında, Ankara Hükümeti bu faaliyetleri ile bir yandan Bolşeviklerden yardım alabilmenin hesabını yaparken diğer taraftan da Batı'ya Türkiye'nin her an Sovyet Rusya ile yakınlaşabileceği ve Türkiye politikalarını buna göre yürütmeleri yönünde mesajlar vermiştir[47].

Anadolu'daki bu sol örgütlenme sürecinde, Yeşil Ordu'nun (resmi) Türkiye Komünist Fırkasına katılmayan kanadı ile (gizli) Türkiye Komünist Fırkası güçlerini birleşmiş ve Türk Halk İştirakiyun Fırkası'nı (Aralık 1920) oluşturmuştur. Bu parti İslâm'ın ve komünizmin birbirini tamamlayan düşünce sistemleri olduğu iddiasıyla yola çıkmış ve özellikle Meclisteki dindar, ağa, eşraf kökenli milletvekillerinin tepkisini çekmiştir. 1920'lerin başında başlayan sol örgütlenme, Çerkez Ethem birliklerinin tasfiye edildiği, tüm sol kuruluşların ortadan kaldırıldığı ve yöneticilerinin cezalandırılıp yayın organlarının kapatıldığı Yeşil Ordu yargılamaları ile sona ermiştir. Yargılama süreci birbirinin içinden doğmuş (Yeşil Ordu, Hafi Türkiye Komünist Partisi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve Resmi Türkiye Komünist Fırkası) örgüt ve fırkaların tamamını içine almış ve böylece sol örgütlenme tasfiye edilmiştir[48].

II.BEYAZ ORDU (VRANGEL ORDUSU) VE MÜTTEFİKLERİN BOLŞEVİZM ENDİŞELERİ

Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen ihtilalin ardından Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi üzerine bazı generaller, çarlık rejimini tekrar canlandırmak amacıyla Bolşevik kızıl ordularla savaşa başlamıştı. Beyaz generaller olarak adlandırılan bu askerlerin mücadelesi İngiltere ve Fransa gibi ülkeler tarafından da destek bulmuştur. Batı ülkelerinin bu desteğinin arkasında ise Sovyet lideri Lenin'in sanayileşmiş Batı ülkelerinde yaşayan çok sayıdaki işçi vasıtasıyla bu ülkelerdeki rejimlerin değişeceğine dair duyduğu inanç yatmaktadır[49]. Söz konusu devletlerin desteği içerideki çarlığa bağlı asker sivil bürokrat politikacıların ve diğer muhaliflerin kendine güvenini arttırmış ve ayaklanmalara yol açmıştır. Simgeleri kızıl bayrak olan Bolşeviklere karşı savaşan gruplara "Beyaz Ruslar", orduya ise "Beyaz Ordu" adı verilmiştir. Başlangıçta birden çok

46 Ali Fuat Cebesoy, age., s.558-559.
47 Aleksandr Kolesnikov (çev. İlyas Kamalov), age., s 27.
48 Erdem, age., s.268.
49 Saime Yüceer,"*Vrangel Ordusunun İstanbul'daki Faaliyetleri*", Atatürk Yolu Dergisi, C.VI. Ankara,1998, s.107.

lideri olan Beyaz Ordu çeşitli cephelerde Bolşeviklere karşı mücadele etmiştir[50].

Bolşevikler ve Beyaz Ruslar arasındaki iç savaşta dengeler bir süre sonra Beyaz Ruslar aleyhine dönmüş ve güney Rusya'dan kitlesel göçler başlamıştır. İstanbul'a ilk Beyaz Rus göçü 1919'da gerçekleşmiştir. Bu tarihte çoğunlukla üst sınıflara mensup yaklaşık 5000 kişi İstanbul, Malta, Mısır, Slav ülkeleri ile Paris, Roma, Londra gibi şehirlere gitmiştir. Bu tahliyeler çoğunlukla Amerika ve İngiltere'nin yardımları ile gerçekleşmiş ve aralıklarla devam etmiştir. Özellikle 1920 yılına gelindiğinde Kolçak, Denikin ve Vrangel[51] gibi generallerin komuta ettiği Beyaz Orduların, Kızıl Ordular karşısındaki dirençlerinin kırılması üzerine başta İstanbul olmak üzere büyük bir göç dalgası başlamıştır[52].

Nihayetinde ağır bir yenilginin ardından General Vrangel ve ordusu da İstanbul'a gitmek üzere, Kırım'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Vrangel'in İstanbul'a gelmesinden beş gün önce 15 Kasım 1920'de, Rus konsolosluğunda 18 Rus teşkilâtının katılımı ile bir toplantı yapılmış ve Bolşeviklere karşı mücadelenin devamına karar verilmiştir. Bu toplantıda aynı zamanda önceden olduğu gibi General Vrangel'in Rus Birleşik Kuvvetleri'nin ve Rus Hükümeti'nin meşru reisi olmaya devam etmesi ve İstanbul'da hükümete yardımcı olmak üzere bir millî Rus Komitesi kurulması hususunda görüş birliğine varılmıştır[53]. 16 Kasım 1920'de, 45 kadar Fransız ve Rus gemisi yaklaşık yetmiş bin Rus asker ve sivili İstanbul'a getirmiş, normal olarak 2500 kişi alan gemilere kapasitesinin üç dört katı insan doldurulmuştur[54].

İstanbul'a gelen Vrangel Ordusu birliklerinin büyük bir kısmı Beyaz Rus, Tatar ve Çer keslerden oluşuyordu. Müslüman Tatar subaylar Türklere sempati ile yaklaşırken bu ordu içine sızmış Bolşevikler de mevcuttu. Yüceer'e göre; bunların bir kısmı Vrangel Ordusu Rusya'da

---

50 Güney Cephede önce Denikin sonra Vrangel, Kuzeybatı'da Yudeniç, Kuzey'de Miller, Sibirya'da ise Kolçak Beyaz Ordu birliklerine önderlik etmiştir; Oya Dağlar-Elçin Macar, Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de, İstanbul, 2010,s.19, 21.

51 Sibirya'dan Amiral Kolçak, Baltık'tan General Yudeniç ve Don'dan General Denikin komutasında Petrograd'a doğru ilerleyen ordular teker teker Bolşevikler tarafından geri püskürtülmüş, Kolçak'ın yakalanmasıyla birlikte ise Beyaz Ruslar güç kaybetmiştir. 1920 ortalarında Kırımda üslenen General Vrangel'in başlattığı saldırı da boşa çıkınca iç savaş fiilen sona ermiştir. Funda Keskinoğlu, Sovyetlerde İç Savaş Kutusu; Baskın Oran (ed.),Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.I,15. Baskı, İstanbul, 2009.s. 157.

52 Oya Dağlar- Elçin Macar, Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de, İstanbul, 2010, s.37.

53 Yüceer, agm., s.107,108.

54 24 Kasım 1920'ye kadar İstanbul'a 140 000'in üstünde Beyaz Rus getirilmiştir. 65 000 kadar Rus askeri sığınmacı; Çatalca (*Don Kazakları*), Gelibolu (*düzenli ordu askerleri*) ve Mondros'taki kamplara gönderilmişti. Başka yerlere gönderilecek sığınmacılar için ise göç konseyi kurulmuş, ancak Balkan ülkeleri ve Tunus tarafından sadece 35 000 kişi kabul edilmişti; Criss, age., s.126-127.

iken "Beyaz Rus Merkezi" adı altında orduya sokulmuş olan Bolşevikler, diğer bir kısmı ise sığınmacı adı altında İstanbul'a gelen Bolşevik kadın ve erkek propagandacılardı[55]. Rus göçmenlerin büyük bölümünün disiplinli ve savaş tecrübesi olan askerlerden oluşması, İtilaf devletlerinin bu durumu kendi açılarından farklı şekillerde değerlendirmelerine neden olmuştur[56].

İngiltere başlangıçta Vrangel birliklerini destekleme fikrine karşı son derece mesafeli davranmıştır. Bunun sebeplerinden birisi İngiltere ile Sovyet Rusya arasında devam eden ticari müzakerelerdir. Diğer yandan Rusya'da bulunan İngiliz esirlerin durumunun iki hükümet arasında görüşülmeye devam etmesi de İngilizleri düşündürmektedir. Ayrıca Bolşeviklerin, Çarlık Rusya'sının borçlarını üstlenmesi de bu çekimser tavırda etkili olmuştur[57]. Ancak Bolşevizmi kendi çıkarları ve Avrupa için bir tehlike olarak gören İngiltere diğer yandan da bu yönde planlar yapmaktan geri durmamıştır. Hatta istihbarat raporlarının iddiasına göre İngilizler, Kafkas milletlerindeki anti-Bolşevizm fikrine ümit bağlayarak Vrangel Ordusu'nun Batum'a ihracını düşünmüşlerdir. Söz konusu rapora göre, öncelikle ordunun ikiye ayrılması bir kısmının Vrangel kumandasında Batum'a giderken diğerlerinin ise Odessa'ya sevk edilmesi düşünülmüştür. Batum'a gidenlerin masrafları İngiltere tarafından karşılanırken, Odessa'ya gidenlerin giderleri Fransa tarafından karşılanacaktır. Ancak, istihbarat raporlarında Rusların çoğunluğunun Kırım'a gitmek istediği, Vrangel karargâhı ile Kırım arasında gizli görüşmeler olduğu ve İngilizlerin de onları Batum'a gitmeleri için ikna etmeye çalıştıkları iddia edilmektedir[58].

Fransa da, Beyaz Ruslar hususunda farklı politikalar izlemiştir. Vrangel'in de isteği ile ilk önce Bolşevizm'e karşı kullanılacak bir araç olarak düşünülen Beyaz Ordu, sonrasında seyreden gelişmelere paralel olarak özellikle 1921'e gelindiğinde hemen tasfiye edilmesi gereken tehlikeli bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Meseleye öncelikle insani nedenlerle sahip çıktığını söyleyen Fransa'da, özellikle Paris'te yaşayan Rusların kamuoyu üzerindeki etkileri dikkate alınması gereken bir durumdur. Buradaki Beyaz Ruslar, Vrangel ordusunun Bolşevizm'e karşı son darbeyi vuracağı yönünde yoğun propagandalar yaparak dikkat çekmişlerdir[59].

---

55 Yüceer, agm., s.109-110.
56 Dağlar-Macar, age., s.193.
57 Yüceer, agm., s.115.
58 TİTE, K55.B.108–1001.
59 Dağlar - Macar, age., s.193, 207.

İngiltere ve Fransa, Bolşeviklere karşı düşündükleri muhtemel harekâtta Vrangel ordusunun yalnız başına muharebe etmesini ve sürekli olarak cephede kalmasını planlıyorlardı. Aynı zamanda Bolşeviklerin elinden almayı hedefledikleri şehirlerin idaresini ve bununla ilgili her türlü ihtiyacı da kendileri sağlayacaklardı[60]. İtilaf devletlerinin Beyaz Ordu ile ilgili en önemli planlarından birisi de Vrangel'i Milli Mücadele hareketini baltalamak için kullanmaktır. Öncelikle Vrangel'e Rusya'ya karşı yapacağı hücumda gerekli para ve mühimmat teklifinde bulunurlarken daha sonra bu konuda tam anlamıyla baskı yapmaya başlamışlardır. Ancak Bolşevizme karşı savaşmak dışında başka amaçlara hizmet etmek istemeyen Vrangel, İngiltere ve Fransa'nın bu yöndeki tekliflerini kabul etmemiştir[61].

Fransa ve İngiltere, Vrangel ordusundan beklentileri suya düşünce, bir an önce onlardan kurtulmanın yolunu aramaya başlamışlardır. Dolayısıyla, İstanbul'a iltica iden Beyaz Rusların durumu gün geçtikçe içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Bu durum dünya gündemini de meşgul etmiş, birçok devlet çözüm önerilerinde bulunmuştur. Brezilya Hükümeti kahve tarlalarında istihdam etmek için çok sayıda Rus kabul edeceğini bildirirken, Bolşevik Hükümeti ise "genel af" ilan etmiştir. İngiltere ve Fransa ise Beyaz Ruslara Brezilya'ya ya da "genel af" dolayısıyla Rusya'ya gitmelerini önermiştir. Özellikle mültecilerin Rusya'ya geri gitmeleri yönünde propaganda yapmışlardır. Ancak vapurla birkaç sefer yapıldı ise de gidenlerin akıbetinin belirsizliği ve alınan olumsuz haberler üzerine bu propaganda başarılı olmamıştır[62].

Amerikan Kızıl Haçı ve diğer yardım kuruluşları da askerlere terhis olup, mülteciliği kabul etmelerini tavsiye etmiştir. Fransızlar açısından, Beyaz Ordu'nun dağıtılıp mülteci statüsüne geçirilmek istenmesinin ardındaki en önemli sebep olayın maddi boyutundan kaynaklanmıştır. 1921 Ocak ayı itibariyle askeri ve sivil kampların en kısa sürede tahliye edilmesine karar verildiği açıklanarak bir dizi talimatlar yayınlanmıştır. Bu talimatlara uyulmadığı takdirde ise Fransız Hükümeti yapmış olduğu erzak yardımını kesme tehdidini öne sürmüştür. Fransa, Beyaz Ordu'yu Bolşevizm tehdidine karşı bir araç olarak kullanma fikrinin bir yanılsama olduğunu görmüş ve artık ciddi bir problem haline gelmiş olan bu meseleden kurtulmanın yollarını aramıştır. Osmanlı topraklarında böyle bir ordu bulunmasının uluslararası hukuka aykırı bir durum ortaya çıkardığını öne süren Fransız Hükümeti, özellikle bu ordunun

60 TİTE, K55.B.108–1-a001.
61 Dağlar-Macar, age., s.221, 272.
62 TİTE, K55.B108.001.

İstanbul'un güvenliği açısından tehdit oluşturduğu yolunda propagandalar yapmıştır[63].

Diğer yandan İstanbul ve Karadeniz üzerinde giderek artan İngiliz hâkimiyeti ise Sovyet Rusya açısından oldukça tedirgin edici olmuştur. Özellikle güneyden Türk toprakları üzerinden gerçekleştirilebilecek bir anti-Bolşevik saldırı ihtimali üzerinde duran Bolşevikler, Anadolu'daki Yunan yayılmasını Sovyet Rejimi adına büyük bir tehdit olarak algılamışlardır. Bu anlamda Bolşevik Hükümeti Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Sovyet liderlerinden Çiçerin'e İstanbul ve Anadolu'daki durumu ayrıntılı bir şekilde aktaran çeşitli rapor ve telgraflar gönderilmiştir. Bu belgelerde, İtilaf devletlerinin halka ve komünistlere uyguladıkları baskılardan bahsedilmiş ve bu baskıların halk arasında Batı karşıtı, Sovyet yanlısı duygular uyandırdığına dikkat çekilmiştir[64]. Diğer taraftan da Stalin, 22 Nisan 1921'de Ali Fuat Cebesoy'a; "*Anadolu Ordusu Boğazlara yürüyecek olursa Vrangel de Bulgaristan'daki ve İstanbul'daki İngiliz ve Fransız askerlerini arkadan vurabilir, silâhlarını alarak bunları esir edebilir*" şeklinde, teklifte bulunmuştur[65].

Esasında 16 Mart 1921 tarihli İngiliz-Sovyet ticaret anlaşmasının imzalanması Beyaz Rusların kaderini belirleyen önemli bir dönüm noktasıdır. İngiliz ordusundan General Thomson, Troçki ile görüşmüş ve bunun sonucunda Vrangel birliklerinin İngiliz gözetiminde bir kampta enterne edilmeleri kabul edilmiştir. Müttefik devletler diğer yandan da daha fazla mülteci kabul edemeyeceklerini belirtmiş olmalarına rağmen, Beyaz Orduyu Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Bulgaristan'a yerleştirmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. Vrangel de Fransa'nın himayesinde daha fazla kalamayacağını anlamış ve 1921 Mayıs tarihli bildirisinde yaşamın daha ucuz olduğu bu ülkelere gitmek istediğini açıklamıştır[66].

Fransız ve İngilizlerin tekliflerini kabul etmeyen ve bu yüzden özellikle iaşe dolayısıyla zor durumda kalan Beyaz Rusların bu durumu Yunanistan'a da ümit vermiş, her türlü iaşe ve yardım karşılığında Anadolu'ya karşı Vrangel ile ittifaka çaba göstermiştir. Özellikle Anadolu'nun Bolşevik ve de Rusya'nın müttefiki olduğu iddiası ile Vrangel'i kendi yanlarına çekmeye çalışmışlar ise de red cevabı almışlardır[67]. Yunanistan'ın bu girişimleri ve yaymış oldukları her türlü asılsız haber kamuoyunda deşifre olmuş ve Gelibolu'daki Rus yetkililer de asla Yu-

63 Dağlar - Macar, age.,s.197, 204-205.
64 Bülent Gökay (çev. Sermet Yalçın), Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923), s. 82-83.
65 Yüceer, agm., s.115.
66 Dağlar - Macar, age., s. 200.
67 TİTE, K55.B.108.001.

nanlılarla birlikte hareket etmedikleri yönünde beyanatlar vermişlerdir[68].

İstanbul'da ve Gelibolu'da sefil durumda kalan Rusları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanabilmek için birçok devlet girişimlerde bulundu ise de, Beyaz Ruslar artık doğrudan doğruya Rusya'dan başka yerler için kan dökmeyeceklerini kesin olarak bildirmişlerdir. Gelibolu'daki Rus Ordusu silahları ile beraber Sırbistan'a naklolurken, İstanbul'dan da yavaş yavaş Sırbistan'a transferler başlamıştır[69]. Vrangel de Gelibolu ve Limni'deki son birlikler ayrıldıktan sonra, 25 Şubat 1922'de İstanbul'u bir Fransız destroyeri ile terk etmiş önce Yunanistan'a sonra da Belgrad'a gitmiştir[70]. Bulgaristan komünistleri ise kendi memleketleri dâhilinde Sovyet Rusya aleyhinde General Vrangel tarafından oluşturulmakta olan teşkilâta engel olmak için Bulgar Hükümeti'ne baskı yapmışlardır. Hükümet Bulgaristan dâhilindeki Beyaz Ruslar'ın silahlarının tecridi hususunda uluslararası düzeyde faaliyete geçmiş ise de bu durum hem sonuçsuz kalmış, hem de Rusların sert tepkisine neden olmuştur[71].

Görüldüğü üzere Türkiye'ye geldikleri andan itibaren çeşitli hesaplara konu olan ve giderek herkes için sorun teşkil etmeye başlayan Rus göçmenler, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra da dünya gündemini meşgul etmeye devam etmişlerdir.

III. İŞGAL İSTANBUL'UNDA BOLŞEVİK PROPAGANDALAR

Bolşevik-Rus yönetimi, Temmuz 1920'de toplanan III. Enternasyonal'in ikinci kongresinde emperyalizme karşı savaşan tüm hareketleri proleter devrim amacı taşısın ya da taşımasın destekleme kararı almıştı. Lenin, doğu halklarında güçlü bir proletaryanın olmadığı fikrinden yola çıkarak bu tezi özellikle savunmuştur. Neticede Hindistan, Afganistan, İran ve Anadolu'da emperyalizm karşıtı eylemler desteklenmiştir. Bu desteğin amacı ise sömürgelerden Batı'ya giden hammadde akışını keserek Avrupa ekonomisini zora sokmak ve bu ülkelerdeki işçiler vasıtası ile iktidarları değiştirmektir[72].

Bolşevikler, Türkiye'de başlayan direniş hareketine de özel bir ilgi göstermişlerdi. Bu hareketi Batılı emperyalist-kapitalist işgaline karşı duran bir unsur olarak gören Bolşevik rejim aynı zamanda bu durumu

68 Dağlar - Macar, age., s.223.
69 TİTE, K51.B21,001, 6 Nisan 338.
70 Dağlar - Macar, age., s. 214.
71 TİTE, K51.B19.001, 28 Nisan 338.
72 Oran, age., s.158-159.

Müslüman halkların uyanışı olarak değerlendirmiş ve Türkiye'de komünist bir rejim meydana getirmek amacını gütmüştür[73]. Bu bağlamda 13 Eylül 1919'da Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'in doğrudan doğruya Türk işçi ve köylülerine hitap eden bir bildiri yayınlaması ve memleketin sömürücülerin elinden kurtarılarak Türk işçi ve köylülerinin eline verilmesi gerektiğini[74] ileri sürmesi pek çok açıdan tedirgin edicidir. Dolayısıyla Kırım'da Bolşeviklere yenilen Beyaz Rusların, İstanbul'a akın etmeleri Müttefik devletleri son derece huzursuz etmiştir. Bu tedirginliğin altında sığınmacıların arasında Bolşevik ajanların olabileceği endişesi yatmaktadır. Söz konusu tarihlerde Avrupa'yı komünizm korkusunun sardığı göz önünde bulundurulacak olursa, bu tedirginlik çok da yersiz değildir. Bu endişeler, Müttefiklerin Rus göçmenleri denetim altında tutmaya çalışmalarına neden olmuştur[75].

24 Ağustos 1920 tarihli bir istihbarat raporu İstanbul'da bir Bolşevik Komitesi'nin kurulduğunu ve üç Rus yöneticisi dışında 15 kişiden oluşan bu heyetin bütün üyelerinin Türk olduğunu belirterek Anadolu'da da şubeleri olduğunu bildirmektedir. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance de bu gelişmeleri yakından takip etmiştir[76]. İstanbul'daki Bolşevik Rus teşkilâtı da para ya da benzeri yollarla Fransız istihbarat servisine sevk ettikleri veya Fransız istihbaratından elde ettikleri kişiler vasıtasıyla çok önemli bilgiler elde etmektedir. Bundan başka İstanbul'da Rus teşkilâtçıları, Yunanistan'daki muhalif askerler arasına sevk ettikleri kişiler vasıtasıyla pek çok Yunanlı ve hatta İstanbul'daki Rumlardan dahi kendilerine taraftar elde etmişler, hatta adalara varıncaya kadar teşkilâtlanmışlardı[77].

Müttefik devletler, her türlü sosyalist faaliyeti hem İstanbul'da asayişi sağlayabilmek hem de Bolşevizm'in yaygın olup olmadığını tespit edebilmek açısından yakından takip etmişlerdi. Özellikle TSF ön ayak olduğu grevler açısından dikkatle izlenmiştir. Bunun yanı sıra Türk solcuları arasında Bolşeviklerin bulunabilmesi ihtimali de onları bu tür faaliyetleri denetim altına almaya sevk etmiştir. Özellikle, 1921'de 1 Mayıs'ın TSF'nin desteği ile işçi bayramı olarak kutlanması, her türlü sosyalist faaliyeti Bolşevizm'le özdeşleştiren Osmanlı Polis Müdürünü endişe-

---

73 Haluk F. Gürsel, Tarih Boyunca Türk – Rus İlişkileri, İstanbul,1968, s.183.

74 Mehmet Gönlübol-Cem Sar, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990) 1919-1939 Dönemi, Ankara,1993. s.20.

75 Criss, age., s.123–124.

76 Bige Sükan, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919–1922, Ankara,1994, s.75.

77 TİTE, K46.B.86.001, 29.08.337.

lendirmiş ve bu duyguyla müttefikler arası polise Bolşevizm'in denetlenmesi için tedbirler alınmasını tavsiye etmiştir[78].

İstanbul'daki Ruslar, Bolşevik teşkilâtından elde ettikleri propaganda risalelerini, gazeteleri vb evrakları fikirlerini ve amaçlarını her mıntıkada ve her memlekette kabul ettirebilmek için büyük çaba göstererek ücretsiz olarak sevk ve irsal ediyorlardı[79]. İstanbul'da İngilizler nezdinde müstahdem Rus casuslarından alınan bilgilere göre ise özellikle İngiliz müstemleke askeri arasında çok süratli bir şekilde Bolşevik Rusya propagandası emredildiği tespit edilmiştir. Bu askerlerin üzerinde İngilizce ve müstemleke dillerince yazılmış bir takım Bolşevik kitapları görülmeye başlamıştır. Kışlaların içerisine kadar bu kitapların sızdığı tespit edilince bu durumu ortaya çıkarmak için bu işlerde uzman birkaç İngiliz memur İstanbul'a gitmiş, asker arasında propaganda yapanları ihbar ve tevkif ettirenlere aylık ve çeşitli mükâfatlar vaat etmişlerdir[80].

İstanbul'daki Rus ticari heyeti de İtilaf devletlerinin yakın takibine girmiştir. Müttefikler önce şüpheli gördükleri ticaret heyeti üyelerini tutuklamış ve bunların yarısı işgal kuvvetleri başkumandanı General Harington tarafından İstanbul'dan sürülmüştür. Müttefik komiserlerin çıkardıkları güçlükler ve vize zorunluluğu getirmeleri neticesinde Rus ticari temsilcilerinin sağladığı finansmanlar kesilmeye başlamış ve İstanbul'daki Bolşevik gruplar sayıca azalmıştır. Müttefikler özellikle kendi askerleri arasında yapılan propagandadan büyük rahatsızlık duymuşlardı. Özellikle Fransız istihbaratının, bazı Bolşevik ajanların Galata'da İngiliz ve Fransız askerleriyle irtibata geçtiklerini ve bazı Fransız askerlerin de Ekim Devrimine sempati duyduklarını tespit etmesi endişeleri daha da arttırmıştır[81].

Trabzon'da da bir Bolşevik heyet tarafından Fransızca ve Rusça bildiriler dağıtıldığı istihbarat raporlarında bildirilmiştir. Bu faaliyetler daha da genişlemiş ve "Nasıl Bolşevik oldum" başlıklı üç dilde yazılmış bildiriler halka dağıtılmıştır[82]. Bolşevik teşkilâtı, İstanbul'daki propagandasını genişletmek için, Gürcistan'da basılan ve yayınlanan çeşitli Bolşevik gazete ve kitaplarını Batum'dan İstanbul'a çok gizli ve asla anlaşılamayacak şekillerde getirip kendilerince bilinen mahallere depo ederek İstanbul'da dağıtmıştır. Kitapların komünizme esas amil olanları büyük miktarlarda çuval içerisinde karaya ihraç edilmiş ve bu durum

78 Criss, age., s.133-134.
79 TİTE, K46.B86.1001, Zeyl, 29.08.337.
80 TİTE, K51.B.19. 1001, 8.04.338.
81 Criss, age., s.132-133.
82 Sükan, age., s.75.

bir süre böyle devam etmiştir. Bu sıralarda Batum'dan hemen her gelen vapurda propagandaya ait çeşitli matbuat ve levazımatın bulunması, Bolşeviklerin propaganda konusunu nasıl sistematik bir şekilde yürütmeye çalıştıklarını göstermesi açısından önemli kabul edilebilir[83].

Bir ara Fransız istihbaratı, İstanbul'da gemilerden gizlice indirilmiş, kamplardan kaçmış bir sığınmacı grubun olduğunu tespit etmiştir. Söz konusu kişilerin Bolşevik propagandası için elverişli bir ortam yarattıkları aynı zamanda sahte pasaporttan, uyuşturucu ticaretine kadar her türlü entrikanın içinde yer aldıkları istihbarat raporunda belirtilmektedir. Komünizm endişesi ile her türlü rapor müttefikler tarafından çok ciddiye alınmıştır[84]. Anadolu'daki Bolşevik propagandası da Fransa tarafından çok dikkatle izlenmiş ve çeşitli raporlar düzenlenmiştir. Özellikle Suriye ve Anadolu'ya gönderilen Sovyet ajanlarının buradaki Fransız garnizonlarına karşı ayaklanma başlatmayı tasarladığı Fransız istihbaratı tarafından tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Sovyet Dışişleri Komiserliği tarafından İngiltere, Fransa, İtalya ve Hollanda'daki komünist partilerine "ülkelerindeki savaş malzemesi vb. mühimmat hakkında aylık rapor gönderilmesinin" istenmesi[85] Fransa açısından oldukça tedirgin edici bir gelişmedir.

İstanbul'daki her türlü Bolşevik faaliyet ve propagandalar Türk istihbaratı tarafından da yakından takip edilmiştir. Batum yoluyla Rusya'dan defalarca para, kitap vb. propaganda araçları getiren kuryeler kontrol altına alınmış ve bunların dışındaki Bolşevik gruplara mensup kişiler tespit edilmiştir[86]. İttihat ve Terakki önderleri tarafından kurulan istihbarat örgütü Teşkilat-ı Mahsusa[87] daha I. Dünya savaşı öncesinde, Türk ve Müslüman unsurların yaşadığı Rusya'da, gelecekteki muhtemel harekât için zemin hazırlamak amacıyla yoğun faaliyet göstermiştir. I. Dünya savaşı sonrasında Teşkilat'ı Mahsusa'nın faaliyetleri görünürde

---

83 TİTE, K60.B51.001. 9 Nisan 338.

84 Criss, age., s.128.

85 Sükan, age., s.73.

86 TİTE, K51.B19-2001. 28 Nisan 338.

87 Mondros Ateşkesi'nin hemen ardından İtilaf devletleri istihbarat örgütü Teşkilat-ı Mahsusa'nın çalışmalarına son verilmesini istemişti. İttihad ve Terakki Partisi liderlerinden Cemal Paşa, ülkeden ayrılmadan önce teşkilâtın ileri gelenlerinden Kara Kemal Bey'e gizli bir örgüt kurması talimatını vermiş, Enver Paşa ise, Doğu işleri Bürosu Müdürü Yarbay Hüsamettin Bey'e, Teşkilat-ı Mahsusa'nın "*Umum u Alem-i İslam İhtilal Teşkilatı*" olarak devam etmesini bildirmişti. Aynı zamanda Hüsamettin Bey söz konusu teşkilâtın İstanbul şube reisi olarak görevlendirilmişti. Görünürde Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyetleri son bulmuş olsa da istihbarat işleri gizlice devam etmişti. Teşkilât mensupları silah depolarının yerlerini açıklamayı ve silahları teslim etmeyi reddetmişlerdi. Kuvay-ı Milliyeci gruplar da Teşkilat-ı Mahsusa mensuplarından destek görmüş, Milli Mücadele boyunca bu çalışmalar devam etmiştir; Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul, 1996, s.168.

son bulmuş olsa da istihbarat işleri Milli Mücadele boyunca gizlice devam etmiştir[88].

Türk istihbarat raporlarında, Bolşevikler ile ilgili her türlü habere yer verilmiştir. Bu raporlardan birinde, Bolşevik teşkilâtı ileri gelenlerinin Bulgar ihtilâlciler olduğu tespit edilmiştir. Özellikle zor koşullarda yaşayan Rusların Bulgar teşkilâtı tarafından kullanıldığına da dikkat çekilmiştir[89]. Aralık 1920 tarihli bir istihbarat belgesi ise farklı bir girişimi işaret etmektedir. Söz konusu belgeye göre; Nigehbancıların[90] teşvikiyle bir takım zabıtanın gösteride bulundukları ve teskinleri içinde 10 000 lira verildiği belirtilmektedir. Nigehbancıların teşvik ve tahrikiyle bu gösteriler zaman zaman tekrar etmiş hatta "*Yaşasın Bolşeviklik*" nidalarıyla propagandalar yapılmıştır. Bu gösterilerin amacı, İngilizleri kandırmak ve buradaki subaylara umumiyetle Bolşevik olmuş fikirlerini telkin ettirerek askerlik hayatlarını sona erdirmektir. Buna mukabil Maliye Nezareti tarafından28 000 lira verilmek suretiyle bir dereceye kadar bu duruma set çekilmiştir[91].

Mete Tunçay ise Vanlı Kazım olarak tanınan Kazım Kip'in anı notlarına dayanarak Kurtuluş Savaşı sırasında solcular ile Mim-Mimcilerin[92] işbirliği yaptıklarını öne sürmektedir. Mütareke sırasında İstanbul'a gelerek TSF ile temasa geçen Vanlı Kazım Bey, Rusya'dan gelen iki kişinin İngilizce, İtalyanca, Fransızca ve Türkçe beyannameler getirdiğini ve bunlardan yabancı dilde olanların işgalci müttefik ordularının askerlerini komutanlarına karşı ayaklanmaya kışkırttığını, Türkçe olanların ise halkı Anadolu'daki kurtuluş mücadelesine çağırdığını söylemektedir. Tunçay'ın makalesine göre, Vanlı Kazım Bey, bu beyannameleri dağıtma işini üstlenmiş ve Milli Mücadele Komitesinden Topkapılı Mehmet

---

88 Ertürk, age., s.168.

89 TİTE, K60,B.52,001. 29 Temmuz 338.

90 Nigehban Cemiyeti, küçük bir subay grubu ve emekli paşalar tarafından 1919 yılının Ocak ayında İstanbul'da kurulmuştur. Bu cemiyet mensupları kendilerini İttihatçıların düşmanı olarak tanımlamış, amaçlarını ise subayların ekonomik durumunu kalkındırmak ve orduyu politikadan uzaklaştırmak olarak açıklamışlardır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve İngiliz Muhipler Cemiyeti ile birlikte Müdafaa-i Hukuk düşmanlığı güden bu cemiyet, her ne kadar siyasi bir rol oynamayacağını programında belirtmiş olsa da, kendisini ihtilalcı olarak gösterme gayretinde olmuştur. Cemiyet İstanbul dışında Milli kuvvetlere karşı eylemlere katılmış, İngilizler ve Hürriyet ve İtilafçılarla birlikte iç isyanlara katılma konusunda aktif rol oynamıştır. Cemiyet yaptığı faaliyetler nedeniyle bir süre sonra İstanbul Hükümetinin de tepkisini çekmiştir; Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, C.2, Mütareke Dönemi 1918–1922, İstanbul, 2008, 3. Baskı, s. 340-358.

91 TİTE, K44. B89.001, 2 Kanun-u Evvel 336.

92 Mim Mim Grubu: *"Müdafaa-i Milliye Teşkilatı"* 1920 yılının Nisan-Mayıs ayları içinde İstanbul'un Topkapı semtinde kurulmuş gizli bir örgüttür. *Mim Mim Gurubunun* Ankara'daki "*Müdafaa-i Milliye Vekaleti"* tarafından resmen tanınması ancak 21.11.1921 tarihinde gerçekleşmiştir. Örgütün kuruluşunu gerçekleştirenler; "*Karakol Cemiyeti"* elemanlarından Yüzbaşı Emin Bey ile Bahriye Yüzbaşısı İsmail Hakkı Beydir. Necdet Ekinci, K*urtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri*", Atatürk Yolu, C.4, S.14, Ankara,1994, s.173.

Bey ile temasa geçmiştir. Beyannamelerin Türkçelerini dağıtmayı bu komite üstlenirken Vanlı Kazım Bey ise Sırp pasaportuyla İngiliz birliklerine yazılmış ve İngilizce broşürleri Hintli askerlere dağıtmış, yakalanacağını anlayınca da Mim Mim grubundaki solcuların yardımı ile Rusya'ya kaçmıştır[93]. Mim Mim grubu elemanları bazı gün işçi, dilenci vb. kisveler altında işgal kuvvetlerinin en gizli bölümlerine kadar sızmışlar ve Milli Mücadelenin kaderini etkileyecek önemli bilgileri Ankara'ya aktarmayı başarmışlardır[94].

İstanbul'a gelen Beyaz Ruslar arasında çeşitli yerlerde çalışan ve ikamet eden kadınların hayat tarzları da Türk istihbaratı tarafından mercek altına alınmış ve bu kişilerin faaliyetleri ve irtibatta oldukları kişiler hakkında ayrıntılı raporlar düzenlenmiştir. Bunlar arasında İngiliz istihbaratına çalışanlar ve Bolşevik propagandası yapanlar ismen tespit edilmiştir[95].

Ankara Hükümeti ile Bolşevikler arasında, imzalanan Moskova Anlaşmasının ardından resmi ilişkiler tesis edilmiş olmakla birlikte istihbarat akışı da aynen devam etmiştir. Süvari Kaymakamı Hüsamettin Bey tarafından Mim Mim grubuna bilgi verilmiş ve cemiyetten, İstanbul'daki Bolşevikler hakkında gerek askeri gerekse de siyasi istihbaratın aynen devam ettirilmesi istenmiştir. Ağustos 1921 tarihli bu belgeye göre, İstanbul'daki Rus teşkilâtının İngiliz casus teşkilâtları içerisinde para vb. yollarla bazı şahısları elde ettikleri ve bu sayede Moskova için gerçek istihbarat sağladıklarına dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda Rus teşkilâtçılarından bu istihbaratlara dair ve özellikle de Yunanlıların Türklerle ilgili her türlü faaliyetlerine yönelik bilgi elde edilmesine çalışılması gerektiği Hüsamettin Bey tarafından Mim Mim grubuna bildirilmiştir[96].

TBMM'nin Bolşeviklerle yakınlaşması, İngilizlerin bu ittifakı baltalamak üzere yapmış oldukları faaliyetlere de hız kazandırmıştır. Özellikle Azerbaycan'da İngilizler tarafından yayılan, Türklerin İngilizler ile birlikte Bolşevikler aleyhine ittifak yapacağı yönündeki yalan beyanatlar TBMM'nin tepkisine yol açmış, Mustafa Kemal Paşa bu haberleri resmen tekzip ederek, bu tekzibin Türkçe, Fransızca, Rusça olarak çoğaltılmasını İran, Kafkasya ve diğer yabancı memleketlere ulaştırılmasını istemiştir[97]. İngilizlerin en büyük endişesi Bolşevik prensiplerin Türk

---

93 MeteTunçay, "*Kurtuluş Savaşında Solcular'la Mim-Mimcilerin İlişkisi*, Milliyet-Sanat Dergisi, Ocak,1978, s.25.

94 Necdet Ekinci, agm., s.175.

95 TİTE, K60.B57.001.

96 TİTE, K46.B.86.001, 29.08.337.

97 Atatürk'ün Tamim, Telgraf..., s. 360, (15.07.1920).

halkı arasında yayılması fikri olmuştur. İngiliz üst düzey yöneticilerin gizli yazışmalarında yer aldığı üzere, İngilizlerin kendilerini İslâmın koruyucusu gibi göstermeleri gerektiği ve mümkün olduğu kadar Mustafa Kemal ile Bolşeviklerin arasını açma girişimlerinde bulunulması tavsiye edilmektedir[98]. Bununla birlikte Hindistan yolunun Bolşevik tehdidi altına düşmesinden korkan İngiltere'nin Erzurum'daki temsilcisi Rawlinson ise Kâzım Karabekir Paşa'yı ziyaret etmiş ve Bolşeviklere karşı İngilizlerle birlikte hareket edilmesi tezini savunmuştur[99].Türk-Sovyet ilişkilerindeki gelişmeler Fransa tarafından da çok yakından izlenmiştir. Bolşevik propagandasının etkinliğinin Anadolu'da günden güne artması Fransa'yı Ankara Hükümetine yaklaştıran önemli etkenlerden birisi olmuştur[100].

Bolşevizm adına girişilen tüm faaliyetler ABD tarafından da yakından takip edilmiş ancak Amerikalılar Bolşevizm'i ciddi bir tehlike olarak algılamamışlardır. ABD Konsolos Vekili Robert İmbrie'ye göre, İstanbul'daki faaliyetlerin Avrupa'ya göre enerjisi daha düşüktür. Raporlarında bu konuya yer veren İmbrie, bu durumu İstanbul'daki Rus topluluğun çoğunluğunun Bolşevizm düşmanı olmasına bağlamakta ve Türklerin milli ve dini hassasiyetlerinin de bu konu üzerinde etkili olduğunu vurgulamaktadır[101]. Ancak, Bolşeviklerin Kafkasya'ya hakim olma tehlikesi Amerika açısından daha endişe verici olmuştur. Amerikan istihbaratına göre; Enver Paşa'nın Türk ve Müslümanlardan oluşan Bolşevik kuvvetlerinin başına geçmesi ve Enver Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında cereyan eden yazışmalar oldukça kaygı verici olarak değerlendirilmiştir. İstihbarat konusunda yanılan ABD'nin en büyük endişesi bu iki kuvvetin birleşmesidir ki bu endişe ile Amerika Fevkalade Komiseri Amiral Bristol, Mütareke Komisyonu Reisi Fahrettin Bey'i ziyaret ederek şikâyette bulunmuş ve hatta bir tahkikat yapılmasını istemiştir[102].

---

98 Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul,1967, s. 284 (27 Kasım 1920,B.186,S.193, Sir H. Rumbold'dan Lord Curzon'a).

99 11 Şubat 1920'deki Rawlinson'un kendisini ziyareti ve talepleri hususunda Harbiye Nezaretine bilgi veren Karabekir Paşa, Rawlinson'a bir an önce memleketi terk edip şerefli bir barış yapmaları durumunda hükümetin her türlü emrini maiyetine infaz ettirebileceğini söylemiştir. Aksi halde "*İzmir, Adana, Antep, Maraş'ın yanacağını ve katliamlar devam ederse hükümeti de kendisini de kimsenin dinlemeyeceğini*", Rawlinson'a söylediğini aktarmaktadır; Mithat Sertoğlu, *İngilizlerin Kuvay-ı Milliye'yi Bolşeviklere Karşı Kullanma İstekleri*, Belgelerle Türk Tarihi, S.12, Eylül 1968, s.4-5.

100 Sükan, age., s.72.

101 Criss, age., s.131-132.

102 Sertoğlu, agm., s.3.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın en önemli isimlerinden Hüsamettin Ertürk de anılarında Bolşevikler ile olan temaslara değinmektedir[103]. Bolşevik temsilcinin Ankara Hükümetinin Bolşevik prensipleri kabul ettiğini öne sürerek kendisinden İstanbul'da bu rejime uygun şubeler açılmasını talep ettiğini ve bu prensiplerin duyurulmasını istediğini ifade eden Ertürk, bu şahsı açık bir şekilde reddetmemiş ancak İstanbul'un işgal altında bir şehir olması nedeniyle komünist bir teşkilâtın kurulamayacağını söylemiştir. Ertürk, ayrıca boğazların bir transit yolu olduğunu vurgulamış özellikle karaya çıkan Yunan asker ve tayfaları arasında yapılacak propaganda ile (para ve bültenler ile) onları harpten bıktırarak, zaten ikiye ayrılmış olan Yunan milletini birbirine düşürmenin mümkün olacağını belirtmiştir. Bu teklifin kabul edildiğini belirten Ertürk, Moskova'ya durumun yazıldığını bu sayede bir takım kızıl ajanların İtilaf devletleri aleyhine çalışmalarının Türklerin işine yaradığını söylemektedir. İşgalci güçlerin her cepheden çökmesine çalıştıklarını ifade eden Ertürk sözlerini şu atasözü ile tamamlamaktadır; "*Denize düşen yılana sarılır*[104]".

Mustafa Kemal Paşa da, 14 Ağustos 1920'de yaptığı konuşmasında; "*…bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malumdur ki Bolşevik prensipleri değildir*" derken, bu konu ile ilgili esas görüşlerini ortaya koymaktadır. Milli Mücadele'nin lideri bu konuşmasında aynı zamanda Bolşevik prensipleri millete kabul ettirmeyi hiçbir zaman düşünmediklerini de önemle vurgulamaktadır[105].

Sovyet Rusya ise Ankara'nın Batı ile uzlaşmasını hiçbir zaman için istememiştir. Milli Mücadele sırasında Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Paris ve Londra ziyaretleri, burada verdiği demeçler ve özellikle de Sakarya Savaşı sonrası Fransa ile imzalanan Ankara Anlaşması Türk-Sovyet ilişkilerini gerginleştirmiştir. Bütün bu hadiseler Türkiye'ye yardım konusunda Sovyet liderleri arasında da görüş ayrılığı yaratmıştır. 1922'ye gelindiğinde Stalin ve Orjonikidze gibi liderler yardımın kesilmesine taraftar oldukları halde Lenin ve Troçki yardım fikrini savunmaya devam etmişlerdir[106].

---

103 Ertürk, Bulgaristan yolu ile İstanbul'a gelen bir Bolşevik temsilcinin kendisi ile görüşmek istediğini ve Tasvir-i Efkâr muharrirlerinden Ahmet Hamdi Bey'in evinde bu görüşmenin Fransızca olarak gerçekleştirildiğini söylemektedir; Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul, 1996, s. 230.

104 Ertürk, age., s. 230-231.

105 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Ankara,1997, TTK Basımevi, s.102–103.

106 Fahir Armaoğlu, 20. yy Siyasi Tarihi, İstanbul, 2007, s. 317.

SONUÇ

20.yy'ın ilk büyük harbi olan I. Dünya Savaşı sonuçları açısından insanlık tarihini büyük ölçüde etkilemiştir. Dünyadaki güçler dengesi bozulmuş, haritalar değişmiş ve Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu birçok imparatorluk tarihe karışmıştır. Üstelik etkileri günümüze kadar sürecek olan bir devrim bu savaş sırasında vuku bulmuştur. 1917 Bolşevik İhtilali'nin ardından geçen süreçte Batılı devletler, bir yandan savaşın yaralarını sarmaya çalışırken diğer yandan da eski düzeni ve siyasi rejimlerini muhafaza etmek için uğraşmışlardır. Bolşevik rejimin Batı'yı hedef alarak sanayileşmiş ülkelerde yaşayan çok sayıdaki işçi vasıtasıyla siyasi rejimleri değiştirme hedefi ve emperyalizme karşı savaşan bütün halkları destekleme kararı alması, dengeleri sarsmış ve yeni bir mücadelenin de başlangıcı olmuştur.

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ve tam anlamıyla emperyalizmin pençesine düşerek paramparça edilen Osmanlı Devleti ise bu mücadelenin ortasında kalmıştır. Özellikle, üzerinde çeşitli pazarlıkların yapıldığı işgal altındaki İstanbul şehri bir yandan da ideolojik çatışmalara sahne olmuştur. Bilhassa Rusya'dan kaçan Beyaz Rusların ve Vrangel Ordusu'nun İstanbul'a gelişi komünizm endişesi taşıyan Müttefiklerin tedirginliğini doruk noktasına çıkarmıştır. Müttefik devletler bir yandan Vrangel Ordusu'nun içinde bulunması muhtemel Bolşevik propagandacılardan endişe duyarken bir yandan da bu hazır ordu üstünden çeşitli projeler üretmişlerdir. Müttefikler, ilk önce Sovyet Rusya'ya karşı kullanmayı düşündükleri ve birçok pazarlıklara konu olan Vrangel Ordusunu, sonrasında gelişen olaylara paralel bir an önce dağıtmayı kendi çıkarları açısından çok daha uygun bulmuşlardır. Bu süreçte kendi ülkelerinde ideolojik bir savaşın taraflarından birisi olan Beyaz Ordu askerlerinin içine düştükleri durum da oldukça ibret verici gözükmektedir.

İşgal altındaki İstanbul'da çeşitli milletlere mensup ajanlar kol gezerken aynı zamanda yoğun bir istihbarat akışı da gerçekleşmiştir. Bu istihbaratın hatırı sayılır bir kısmı Bolşevizm ve Bolşevik propagandalar üzerinedir. Bu bağlamda her türlü faaliyeti yakından izleyen Müttefikler en çok kendi askerleri arasında yapılan Bolşevik propagandalardan rahatsızlık duymuşlardır. Bu endişe doğrultusunda İstanbul'daki her türlü sol faaliyeti denetim altına almaya çalışmış ve TSF'yi de yakından izlemişlerdir. Aynı süreçte İstanbul'da sosyalistler tarafından düzenlenen grevler işgal güçlerini fazlasıyla meşgul etmiştir. Müttefiklerin bu meşguliyetleri ise en çok Milli Mücadele'ye destek veren Kuvay-ı Milliyecilere yaramıştır.

Milli Mücadeleye destek sağlayan Türk istihbarat mensupları da bu konuda başarılı çalışmalar yapmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında, görünürde Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyetleri son bulmuş olsa da istihbarat işleri gizlice devam etmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın en önemli isimlerinden Hüsamettin Ertürk de anılarında Bolşevikler ile olan temaslara değinmektedir. Bütün bu girişimlerin ne derece başarılı olduğunu tespit etmek güç olmakla beraber en azından istihbarat mensuplarının psikolojik savaş yürüttüklerini ve müttefiklerin Bolşevizm endişelerini iyi değerlendirmiş olduklarını söylemek mümkündür. Türk istihbaratı çok titiz bir şekilde çalışmış, İstanbul ve Anadolu'da bu yöndeki her faaliyeti mercek altına almıştır.

Milli Mücadele döneminde başarılı bir dış politika uygulayan Mustafa Kemal Paşa, Batı emperyalizmine karşı Sovyet dostluğunu bir koz olarak kullanmıştır. Her ne kadar kendi direktifi ile bir Komünist Parti kurdurmuş olsa da aslında Mustafa Kemal de komünizmi bir tehdit olarak algılamıştır. Garp Cephesi kumandanı Ali Fuat Paşa'ya göndermiş olduğu şifreli telgraf, Mustafa Kemal Paşa'nın Komünist Partisinin kurulmasına dair esas fikirlerini göz önüne sermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Sovyet ittifakı ile ilgili duygularını TBMM'nin üçüncü toplanma yılını açarken sarf ettiği şu sözleri ise net bir şekilde ortaya koymaktadır; "*Emperyalizmin savlet-i ihtiraskârânesine hedef olan iki devlet arasında Avamil-i tabiiyeden mütehassıl tesanüt*"[107].

107 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri…, s.247.

KAYNAKÇA

-Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III; TTK Basımevi, Ankara,1997.
-Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. TTK Basımevi, Ankara,1991.
-Ahmad, Feroz, (Der. Mete Tunçay, Erik Jan Zürcher); *"Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler"*, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876–1923), İstanbul, 2000.
-Akal, Emel; Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat ve Terakki ve Bolşevizm, İstanbul, 2002.
-Armaoğlu, Fahir; 20. yy Siyasi Tarihi, İstanbul, 2007.
-Ateş, Toktamış; Türk Devrim Tarihi, İstanbul, 2007.
-Balcıoğlu, Mustafa; Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e, İstanbul, 2001.
-Bayur, Yusuf Hikmet; Atatürk Hayatı ve Eseri I. Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Ankara,1963.
-Bülent Gökay(çev. Sermet Yalçın);Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)
-Cebesoy, Ali Fuat; Milli Mücadele Anıları, İstanbul, 2000.
-Cerrahoğlu, A.; Türkiye'de Sosyalizm, İstanbul,1968.
-Criss, Bilge Nur; İşgal Altında İstanbul,(1918–1923), İstanbul, 2007.
-Dumont Paul, George Haupt; Osmanlı imparatorluğunda Sosyalist Hareketler, İstanbul, 1977.
-Duru, Orhan; Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.
-Ekinci, Necdet; " K*urtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri*", Atatürk Yolu, C.4, S.14, Ankara,1994.
-Erdem, Hamit; 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, İstanbul, 2010.
-Ertürk, Hüsamettin; İki Devrin Perde Arkası, İstanbul, 1996.
-Gönlübol Mehmet- Cem Sar; Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1990),Ankara,1993.
-Gökay, Bülent (çev. Sermet Yalçın);Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923).
-Gürsel, Haluk F.; Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri, İstanbul,1968.
-Güzel, Şehmus; *"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İşçi hareketleri ve Grevler"*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul,1985.
-Harris, George S.; Türkiye'de Komünizmin Kaynakları, İstanbul,1979.
-Karabekir, Kâzım; İstiklal Harbimiz, İstanbul,1995.
-Kocabaşoğlu, Uygur Metin, Berge; Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar, İstanbul, 2006.
-Kolesnikov, Aleksandr (çev. İlyas Kamalov); Atatürk Dönemi Türk- Rus İlişkileri, Ankara, 2010.
-Oran, Baskın (edt); Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar) ,C. I,1919-1980, İstanbul, 2009.
-Macar, Oya Dağlar-Elçin Macar; Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de, İstanbul, 2010.
-Sander, Oral; Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e, Ankara,1992.
-Sayılgan, Aclan (Hazırlayan Erol Cihangir);Türkiye'de Sol Hareketler, İstanbul, 2009.
-Sertoğlu, Mithat; *İngilizlerin Kuvay-ı Milliye'yi Bolşeviklere Karşı Kullanma İstekleri*, Belgelerle Türk Tarihi, S.12. ,Eylül 1968.
-Sükan, Bige; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, Ankara,1994.
-Süker, Kemal;100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri, İstanbul,1968.
-Tevetoğlu, Fethi; Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara, 1988.

-Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, C.2, Mütareke Dönemi 1918-1922, İstanbul, 2008.
-Tunçay, Mete; Türkiye'de Sol akımlar (1908-1925), İstanbul,1991.
-*Hüseyin Hilmi Çevresi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e -Türkiye Ansiklopedisi", İstanbul,1985.
-"*Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist Düşünce*", Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, C. 1,İstanbul, 2001.
- "*Kurtuluş Savaşında Solcular'la Mim-Mimci'lerin İlişkisi*, Milliyet-Sanat Dergisi, Ocak,1978.
-Törenek, Mehmet; Türk Romanında İşgal İstanbul'u, İstanbul, 2002.
-Ulubelen, Erol; İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul,1967.
-Yalçın, E. Semih, Salim Koca; Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi, Ankara, 2005.
-Yüceer, Saime; Milli Mücadele Yıllarında Ankara- Moskova İlişkileri, İstanbul,1997.
- *"Vrangel Ordusunun İstanbul'daki Faaliyetleri"*, Atatürk Yolu Dergisi, c.VI.,Ankara,1998.
-TİTE, K55.B.108-1-a001.
-TİTE, K55.B.108-1001.
-TİTE, K55.B108.001.
-TİTE, K55.B.108.001.
-TİTE, K51.B21,001,6 Nisan 338.
-TİTE, K51,B19.001,28 Nisan 338.
-TİTE, K46.B.86.001,29.08.337.
-TİTE, K46.B86.1001, Zeyl,29.08.337.
-TİTE, K51.B19-1001. 8 Nisan 338.
-TİTE, K60.B51.001. 9 Nisan 338.
-TİTE, K51.B19-2001. 28 Nisan 338.
-TİTE, K60,B.52,001.29 Temmuz 338.
-TİTE, K44. B89.001,2 Kanun-u Evvel, 336.
-TİTE, K46.B.86.001,29.08.337.
-TİTE, K60.B57.001.